

ploči piše: »Uslužna djelatnost«. Remmert uklanja prljavštinu svake vrsti.

Sitnu i krupnu prljavštinu, otrovni mulj i otpatke, smrdljiva i pokvarena ulja i masti, te čisti filtere kod Thyssena, Mannesmanna, MAN-a i bilo gdje drugdje. Sam vozni park tvrtke Remmert vrijedan je oko 7 miliona DM. U tvrtku Remmert integrirana je opet tvrtka Adler: kao lutka u lutki. Adler nas prodaje Remmertu, A Remmert nas daje iznajmljuje Thyssenu. Novac što plaća Thyssen – već prema narudžbini i dodatku za prašinu, prljavštinu i opasnost, između 35 i 80 DM na sat i po čovjeku – dijele poslovni ortaci. Milostinjku od 5 do 10 DM Adler isplaćuje radniku.

Pored izvanredno niskih nadnica, ovi ljudi rade i pod gotovo neverovatnim uslovima. Temperature razlike su često preko 50°, po čiji zimi ili uz visoke peći naizmenično. Iako je opasnost od plina, eksplozije, pada čeličnih konstrukcija, dizalica i viljuškara što prolaze, veoma velika, ovi radnici nemaju nikakve zaštite. Iako je kod Thyssena zakonom propisano nošenje cipela sa čelinsim zaglavkom, kaciga, zaštitnih naočara, rukavica i sl., Adler svojim radnicima ništa ne daje; tako je jeftinije:

Radne rukavice pronalazimo u posudama za otpatke ili kontejnerima za smeće. Većinom su to uljem zaprljane i poderane rukavice koje su odbacili Thyssenovi radnici kad im ljevaonica dade nove.

Zaštitne kacige moramo sami sebi kupiti, ako čovjek ima sreću, nade koju vrlo otrcanu, odbacenu. Glave njemačkih drugova vrjednije su zaštite i dragocjenije od glava stranaca. Meni (Aliju) predradnik je Zentel dvaput strgnuo moju kacigu s glave da bi je dao njemačkom drugu koji je zaboravio svoju.

Kad sam se (Ali) prvi put bunio:
– Hej, ja kupio, to moj – Zentel me je obuzdao:

– Ovdje nije ništa tvoje, možda vlažno govno. On ti je može vratiti nakon smjene... (86)

Ne samo da se radnicima od zaštitne odeće ne daje, već im svojevrijedno uzimaju i lične stvari. A pri tome se, što je takođe simptomatično, ni nemački drugovi, radnici, ne bune. Oba Nemca su Alijevu kacigu prihvatila bez pogovora.

Kako se postupa sa ljudima i kakvim opasnostima se oni namerno i svesno izlažu bez ikakvog osećaja odgovornosti, kazuje i sledeći citat:

– Čak i ako ispravno pokazuje, ova vrijednost još ne bi bila razlog za paniku. Osim toga vjetar otuše plin. I on ode sa svojom čarobnom kutijom, a mi smo se tješili ledenim vjetrovima u slučaju mogućeg izlaska plina. (84 – 85)

Slično je i sa zaštitom od eksplozije. Alarmni uređaji su istina postavljeni i dešava se da sirene neprestano upozoravaju na opasnost, ali se livnica ne sme napustiti. Tako poslodavac ako bi do katastrofe došlo, predupređuje sankcije protiv sebe.

Radno vreme je neograničeno. Radi se po dve, tri smene, bez nadoknade za prekovremeni rad, isto i nedeljom i praznikom. Neki imaju po 300 – 350 sati mesečno. Rade do potpunog samoiscrpljivanja. Unapred se nikada ne zna koliko; sve zavisi od potreba poslodavca. To je svesno polagano ubijanje ljudi, kojima ništa drugo nije ostalo, samo da tegle do besvesti i crknu...

To su, eto, najkraće Wallraffova iskustva. Nigde vedre stranice. I mada sam kaže da su ljudi koji u ime profita ubijaju u manjini, on istovremeno dodaje da tu manjinu niko ne koči. Većina ne odobrava, ali čuti. I mada tako ne kaže, Wallraff upravo u tom ćutanju vidi najveću opasnost po svet. Jer, destruktivne i militantne snage danas su tako jake da im se jedino masovnom solidarnošću može suprotstaviti. Wallraff je upravo jedan od onih koji, napuštajući konvencionalne, tragaju za novim putevima, što do tog jedinstva vode. I dok njemu, kao Turčinu, u lelujavom njihanju pokladne pesme, niko od Nemaca nije hteo pružiti ruku, on svoju, širokim i otvorenim gestom, svima daje. Tu je njegova vedrina. Jer, Wallraff zna da se do ljudskog srca dopire samo ljubavlju.

iscrpljeni model (uz roman p. pavličića »trg slobode«, znanje, zagreb 1986.)

zlatko kramarić

Čitajući posljednje romane Pavla Pavličića sve više uvidamo da je američki kritičar Leslie Fiedler imao pravo kada je već početkom šezdesetih godina proricao kraj klasičnom modernizmu, smatrajući da vrijeme u kojem živimo mogu izraziti jedino do tada zapostavljeni žanrovi masovne kulture – filmovi »B« kategorije, znanstvena fantastika, detektivski romani (i ako se sjetimo prvih knjiga Pavličića vidjet ćemo da je i u svojim počecima ovaj pisac koktrirao upravo sa žanrovima masovne kulture: konačno u HIT-biblioteku je i »ušao« kao naš Simeon). U časopisu *Journal of Popular Culture* L. Fiedler promicao je tezu da manifestacije potrošačke kulture treba shvatiti isto tako ozbiljno kao što su nekada kritičari shvaćali djela visoke kulture. Koliko je jedno ovako mišljenje imalo odjeka svjedoči nam i podatak da čak i Frederic Jameson pridaje prozvodima industrije kulture izjestan stupanj utopijskog potencijala. Jameson takođe smatra da masovnu kulturu treba shvatiti »ne samo kao puku razbibrigu« ili »samo« lažnu svijest već kao djelo koje transformira društvene i političke strahove i fantazije koji zatim moraju biti nazočeni u masovnoj kulturi kako bi se »kontrolirali ili prigušili«.

Daljnja eksplikacija ovoga fenomena dovela je Jamesona do zaključka da masovna kultura ima »utopijski ili transcendentni potencijal – onu dimenziju koju posjeduje čak i najniži tip masovne kulture koja ostaje implicitno, makar i u najmanjoj mjeri, negativna i kritična u odnosu na društveni poredak u kojem je, kao proizvod i roba, nastala«. Čitajući najnoviji roman P. Pavličića »Trg slobode« pokazuje se upravo suprotno. Ova razmišljanja Fiedlera i Jamesona pokazuju se kao izrazito neadekvatna rješenja. Naime, očito je nešto posvemu drugo, a to je da proizvodi masovne kulture služe za kanaliziranje i neutraliziranje »strahova i fantazija« koji u prvobitnom stanju ne zaslužu nikakvu pohvalu već su sami po sebi rezultati prethodno postojećih mehanizama socijalizacije. Ove činjenice svjestan je i sam autor romana: »Ali, i mi smo sami već bili načeti. Ako smo mogli poslovođu gađati ogriscima od jabuka, onda smo ove radnike mogli gađati nečim bar malo težim. Osuli smo na njih sve što nam se našlo pri ruci, od sitnijih komada drva s barikade do granitnih kocaka, koje su se mogle sasvim lijepo vaditi, jer je kolnik Trga slobode već na više mjesta bio načet. Sve je praštalo oko radnika od našega bombardiranja. Mnogi su od nas, naravno, pazili da koga ne ozlijede, ali sigurno je među nama bilo i takvih koji su baš nastojali da nekoga tresnu i rane. Ako čovjek brani Trg slobode, još uvijek ne znači da je u svemu dobar.

POSTOJE RAZNI INTERESI« (str. 67 – 68). Jer, »treba da se zna tko nas je na sve ovo nagovorio, da ne bi poslije ispalo da smo svi jednako krivi, kao što obično ispada (str. 145). Sama priča ispričana u romanu »Trg slobode« – što se sve to dešava kada grupa građana, odnosno jedna manja klapa bivših drugova iz istoga razreda odluči spriječiti rušenje jednoga trga koji njima očito znači mnogo više nego što to gradski oci koji su donijeli odluku o rušenju toga mogu i misliti – umnogome se bazira na tradicionalnoj socijalističkoj vjeri u neposrednu spontanost masa: »Jer, ovo nije običan događaj, ovo je događaj kakvi ne bivaju često, ali se zato redovito ponavljaju. To je onaj uvijek isti čin kad malobrojna skupina pravednih biva izložena nastatju strašne i bogumrske svjetovne sile. Toga je bilo u svim našim bitkama u povijesti, to je opisano u Bibliji, time se bavila književnost. Ovakvo kao danas mi, bila je opsjednuta biblijska Betulija, ovako je bio opsjednut Siget. Obrana ovoga, trga nije samo obrana kuća, vrtova, prolaza, obrana prostora, nije čak ni obrana tradicije, povijesti, svega onoga što se, lijepo i ružno, ovdje događalo, ovo je obrana slobode, pravde, ljudskog dostojanstva, samoga života. I zato... (str. 144).

No, ipak nam mora biti jasno da samo pomoću modernističkih tehnika Verfremdung i Unterbrechung (alienacija i interupcija) mogu razbiti standardizirane forme percepcije – i samo se pomoću ovih modernističkih tehnika

može prenijeti HOMOLIES književnosti uopće, jer neprijeporno je da je suvremena masovna kultura prerišena u »kulturu kao robu« u velikoj ovisnosti od industrije i da kao takova ostaje u potpunosti pod kontrolom. Čak i elementi koji preostanu poslije nužne autorske autocenzure (koja je upravo bolesno prisutna u svijesti hrvatskih pisaca) u tolikoj su mjeri uništeni i oslabljeni da više nemaju nikakvu vrijednost.

Ocjene koje smo izrekli ocjenjujući Tribusonov roman »Made in U.S.A.« slobodno možemo pripisati i ovome romanu: i roman »Trg slobode« enkodiran je unutar realizma proizvodnosti, što će reći, unutar realizma novca: u pomanjkanju estetičkih kriterija moguće je i korisno vrijednost djela mjeriti profitom koji ono donosi.

slavko almažan: »pomeranje tačke«, bratstvo-jedinstvo, novi sad, 1986.

pavel getejanc

Nedavno se pojavila deseta po redu knjiga pesama Slavka Almažana *Pomeranje tačke*, u ediciji *Savremena književnost* ugledne izdavačke kuće *Bratstvo jedinstvo* u Novom Sadu. Sa rumunskog jezika, knjigu koja se istovremeno pojavila i u NIP Libertatea u Pančevu, preveo je sam autor.

Slavko Almažan je sedamdesetih godina svojom književnom pojavom dosta učinio, kao i Joan Flora u osamdesetim, na obogaćivanju vojvodanske poezije na rumunskom jeziku, u smislu da je osvajao nove prostore i vidike i uticao na mlade pesničke naraštaje. Knjigom *Čovek u tečnom stanju* 1970. godine Almažan je načinio rez u dotadašnjem, klasičnom načinu pisanja na rumunskom jeziku u Jugoslaviji. Dolaze, zatim, osobene knjige *Liman tri* i *Rotacioni labirint* čije se pesničke preokupacije nastavljaju donekle i u najnovijoj knjizi koja je pred nama.

Pesme su podeljene u tri ciklusa – *Pomeranje tačke*, *Antibalans* i *Gordo klatno* – što na prvi pogled govori o metafizičkim simbolima (kao i sam naslov knjige) i o težnji za jednom uokvirenom celinom, sa osnovom u atmosferi simboličnog i psihološkog u autonomnom pesničkom jeziku. U prvom ciklusu vidljiv je odnos između realnog i irealnog, u kome se najčešće javlja *nada*: čovek ulazi u pesmu bez povratka (Nada se da će sresti svoje lice i svoje stolice (pesma: *Svet je već upoznat sa pesmom*).

Poznata ideja koja proističe iz Zenonovog učenja o Ahilu i kornjači parafrazirana je u pesmi prema kojoj i knjiga nosi naslov *Pomeranje tačke*: Gore je sunce kao semenka, reče Sirano (Dole imaginacija lukavstvo veliki talas tačke Samo što u trenu tačka dospeva preblizu) Zatim se jednoga dana otiskuje predaleko... Konjanik se trže pogleda u ogledalo i reče) život je iza i ispred) Ko ga zaboravi neće stići a ko ga stigne zaboraviće ga) Evo vam ova spirala i gradite od nje kulu nade) Ali dok gradite nemojte upotrebiti nijednu reč... (pesma *Vavilonski konjanik*) Tematika je takođe vezana za urbanu zajednicu i život u njoj, čak i diskurzivni odnos u pesmi Odnos prema prvom čitanju: Prvo čitanje je deo disanja i deo uspomena) Ostalo je grupna iluzija koja savreva i pada) Na svoje četiri mačije noge) Pada s rečenice na rečenicu s potiljka na koleno.

U drugom ciklusu, *Antibalans*, kao crvena nit provlači se detinjstvo iza životnog paravana. Žed za detinjstvom vidljiva je u pesmi *Hodočašće na točku*: Kako ćemo se vratiti čuje se pitanje (Kako ćemo se vratiti s ovog hodočašća pradedova. Prolaznost sveta, homoduplex gde svako uredno nosi svoju masku preko dana, a skida je samo u izvesnim prilikama: Čuje se glas ptica) Da li su svi skinuli maske jer brzo će doručak (pesma *Priprema za doručak*).

Poslednji ciklus, *Gordo klatno*, razvija pesničko viđenje sveta: Nagnut nad istinom čovek će videti svoj trag) Osećice repliku prolaznosti na svojoj koži (Shvatice da smo u grču iako sasvim bliski (Sa fazama nejasnoća i fazama dotrajnosti (pesma *Kameleon*). Ovdje se još više njansira odnos između sveta i čoveka, njegovo bitisanje kao generičkog bića: Sve je počelo plaćem (Mora da je plać šifra i tekst) Gutajući svoju kocku od vazduha plać se pretvara u čuranje... Nije to zubobolja ili rana (To je odmor između dva rođenja (pesma *Goli život*).